

ԳՐԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Փայլակ Ենգոյան, Էդիկ Մինասյան, Երևանի պետական համալսարանն ու համալսարանականները Հայրենական մեծ պատերազմի տարիներին (1941-1945 թթ.), Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2019, 586 էջ + 48 ներդիր

Պատմական գիտությունների դոկտորներ, պրոֆեսորներ, 1970-1978 թթ. ԵՊՀ ԽՄԿԿ պատմության ամբիոնի վարիչ, երջանկահիշատակ Փայլակ Ենգոյանի (1921-1978) և ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետի դեկան Էդիկ Մինասյանի գրախոսվող գիրքը վերաբերում է Հայրենական մեծ պատերազմի ռազմաճակատներում ԵՊՀ-ի դասախոսների, ուսանողության, վարչատնտեսական աշխատողների սխրանքներին և մարտական ծառայություններին, ինչպես նաև թիկունքում նրանց հայրենանվեր գործունեությանը: Հեղինակները զետեղել են ռազմաճակատ մեկնած ավելի քան 400 համալսարանականների կենսագրություններ, օգտագործել տվյալներ արխիվներից, անձնական գործերից, ճակատային համալսարանականների հարազատների և ընկերների բանավոր ու գրավոր հուշերից: Պատերազմի մասնակիցների մի մասը զոհվել է մարտի դաշտում, այլք վերադարձել են, ավարտել ուսումը, աշխատանքի անցել ԵՊՀ-ում և այլ հաստատություններում:

Առաջին գլխում հեղինակները ներկայացրել են ԵՊՀ-ի հիմնադրման կարևորությունը և նրա ավանդը բարձրագույն կրթության հենքի վրա կադրեր պատրաստելու գործում, որոնք մեծ դեր են խաղացել Խորհրդային Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական, գիտակրթական և մշակութային կյանքի զարգացման գործում: Միաժամանակ ցույց է տրվել հայ ժողովրդի ավանդը Հայրենական մեծ պատերազմի հաղթանակում:

Փ. Ենգոյանը և Է. Մինասյանը երկրորդ գլխում փաստական հարուստ նյութերի հիման վրա լուսաբանել են ԵՊՀ-ի դերը գորահավաքային, աշխարհագորային, կամավորական ջոկատների ստեղծման գործում, ինչպես նաև մեկնաբանել հայկական ազգային դիվիզիաների կազմում համալսարանականների ավանդը, Կարմիր բանակի շարքերում նրանց կովելու պատրաստակամությունը, թիկունքային աշխատանքներին արդյունավետ մասնակցությունը: Հայրենական մեծ պատերազմի առաջին իսկ օրերից ԵՊՀ-ն զինվորագրվեց հայրենիքի պաշտպանությանը, ռազմաճակատ մեկնեցին նրա աշխատակիցները, թե՛ ռեկտորը և թե՛ պահակը՝ խոստանալով անմնացորդ

ծառայել հայրենիքի պաշտպանությամբ:

ԵՊՀ ռեկտոր Գարեգին Պետրոսյանը, ելույթ ունենալով ԵՊՀ-ի ընդհանուր ժողովում, հայտարարել է, որ ինքնակամ թողնում է այդ պաշտոնն ու կամավոր մեկնում ռազմաճակատ հանուն հայրենիքի պաշտպանության: Դա համալսարանականների շրջանում լայն արձագանք գտած հուզիչ և ոգեշնչող կոչ էր. շատ երիտասարդներն էլ են ևրան: Պատերազմի միայն առաջին տարում ռազմաճակատ են մեկնել 360 համալսարանական, որոնց թվում էին Մկրտիչ Ներսիսյանը, Անուշավան Արզումանյանը, Գևորգ Ջահուկյանը, Գևորգ Ղարիբջանյանը, Վաչե Նալբանդյանը, Աշոտ Ասլանյանը, Հովհաննես Բարսեղյանը, Սիրաք Գյուլբուդադյանը, Պետրոս Բեգիրզանյանը, Պերճ Բոչնադյանը, Սերոբ Պողոսյանը, Գևորգ Բաբաջանյանը, Բենիկ Թումանյանը, Կորյուն Շահբազյանը, Վաչագան Սաղաթեյանը և շատ ուրիշներ:

Պատերազմի տարիներին ԵՊՀ-ի առջև ծառայող հրատապ խնդիրներ, վերանայվեցին ուսումնական ծրագրերը, ներդրվեցին ռազմական պատրաստման դասընթացներ, կազմակերպվեցին ռազմապաշտպանական միջոցառումներ, ուժեղացվեց ռազմահայրենասիրական, գաղափարական-դաստիարակչական աշխատանքը ուսանողների մոտ թշնամուն հաղթելու կամք և վճռականությունն արմատավորելու հարցում: Կազմակերպվեցին նաև ուսանողուհիների բուժքույրական դասընթացները, որտեղ նրանց ուսանում էին առաջին բուժօգնության ձևերն ու մեթոդները, իսկ գործնական պարապունքներն անցկացվում էին հոսպիտալում: Առաջին շրջանավարտների մի մասը ծառայության մեկնեց հանրապետության հիվանդանոցներ և հոսպիտալներ, իսկ այլք տարբեր ռազմաճակատներ:

Համալսարանականներն ակտիվորեն մասնակցեցին նաև թիկունքային աշխատանքներին: ԵՊՀ-ի ամբիոններն ու լաբորատորիաները արտադրության մեջ ներդրեցին մի շարք նորարարություններ. քիմիկոսները գազապաստարանների համար մշակեցին ածուխի և ֆիզիոլոգիական աղի ստացման տեխնոլոգիաներ, ուսումնասիրեցին Երևանի տրամվայի էլեկտրական և հեռախոսային ընդգետնյա ցանցի կաբելների քայքայման պատճառները և միջոցառումներ ձեռնարկեցին դրանց դեմ պայքարելու համար, նիկելապատեցին կաուչուկի գործարանի ԱՊՍ կայանի համար անհրաժեշտ 700 մանր դետալներ, ուսումնասիրեցին Ազարակի, Փիրդուռյանի հանքերը և 909 նմուշի մեջ ճշգրտեցին պղնձի քանակը և այլն: ԵՊՀ-ի երկրաբանները հետազոտեցին և ճշգրտեցին հանրապետության հանքային հարստությունների պաշարները, տնտեսագետները օգնեցին հանրապետության պլանավորող օղակներին ճիշտ հաշվառման ենթարկել հումքային ու աշխատանքային հնարավորությունները: Արտադրության մեջ նոր մեխանիզմների ներդրման գործում արդյունաբերական ձեռնարկություններին օգնեցին համալսարանի ֆիզիկոսները, մաթեմատիկոսներն ու մեխանիկները:

Գրեթե ամեն օր ԵՊՀ-ից աշխատանքային ուժեր էին ուղարկվում հանրապետության տարբեր շրջաններ՝ դաշտային աշխատանքներում կոլտնտե-

սականներին օգնելու համար: Հարյուրավոր ուսանողներ և դասախոսներ դասերից հետո նաև Երևանի երկաթուղային կայարանում ու ավտոկայանում օգնում էին բարձրագույն ու բեռնաթափման աշխատանքներին: Համալսարանականները մեծ եռանդով կազմակերպեցին մետաղի ջարդոնի և բանակի համար տաք հագուստ հավաքման աշխատանքները, մասնակցեցին Երևանում հակաօդային պաշտպանության կազմակերպման ու ղեկավարման գործին և այլն: Պատերազմի տարիներին ԵՊՀ-ի ղեկավարությունը, կուսակցական և հասարակական կազմակերպությունները հատուկ ուշադրության էին արժանացնում ռազմաճակատներում զոհված կամ զործող բանակում գտնվող զինվորականների զավակներին, պարբերաբար տալիս դրամական օգնություն, ապահովում հագուստով և այլն:

Փ. Ենգոյանի և Է. Մինասյանի գրքի երրորդ գլուխը նվիրված է ռազմաճակատներում զոհված համալսարանականներին, որոնք թողել են լավագույն հայրենասերների հիշատակ, որը սրբությամբ են պահպանում ԵՊՀ-ի սաները: 1979 թ. մայիսի 8-ին Մեծ հայրենականում խորհրդային ժողովրդի տարած փառապանծ հաղթանակի 34-րդ տարեդարձի նախօրեին ԵՊՀ-ի բակում հանդիսավորությամբ բացվեց Հայրենական մեծ պատերազմում զոհված համալսարանականների հիշատակը հավերժացնող աղբյուր-հուշարձանը, որի վրա գրված է «Հավերժ փառք 1941-1945 թթ. Հայրենական մեծ պատերազմում զոհված համալսարանականներին»: Հինգ մետր բարձրություն ունեցող գրանիտե հուշարձանին ամրացված պղնձե թռչնող կանաչ տերևը խորհրդանշում է երիտասարդ զոհվածներին, իսկ աղբյուրից ավազանի մեջ հոսող ջուրը՝ նրանց կյանքն ու հավերժությունը:

Ոչինչ չի մոռացվել, ոչ ոք չի մոռացվել... հուշարձանը դրա վառ ապացույցն է և սիրո ու երախտագիտության խոսք զոհված համալսարանականների հիշատակին, որոնք առանց երկմտանքի մեկնել են ռազմաճակատ՝ պաշտպանելու հայրենի սուրբ հողը և զոհվելով անմահացել:

Չորրորդ գլխում հեղինակները ներկայացնում են ԵՊՀ-ի ուսանողների, ասպիրանտների և դասախոսների սխրանքները: Մեծ հայրենականի տարիներին հայրենիքի պաշտպանության գործին զինվորագրված 869 համալսարանականների՝ դասախոսների, ուսանողների, ասպիրանտների ու վարչատնտեսական ոլորտի աշխատողների գրեթե 90 տոկոսը եղել է տարբեր ռազմաճակատներում: Նրանցից շատերը պարգևատրվել են Խորհրդային Միության շքանշաններով ու մեդալներով, իսկ դասախոս, գեներալ-մայոր Անդրանիկ Ղազարյանը և ուսանող Սուրեն Սարգսյանը արժանացել են Խորհրդային Միության հերոսի բարձր կոչման: Այս գլխում անդրադարձ է կատարվել նաև Հայրենական մեծ պատերազմի ռազմաճակատներում մարտնչած, այնուհետև համալսարանում ուսանող, ասպիրանտ կամ դասախոս դարձած անձանց կենսագրություններին և սխրանքներին:

Վերջաբանում ամփոփվել են ուսումնասիրության արդյունքները և հիմնավորվել է ԵՊՀ-ի դերը ոչ միայն Հայրենական մեծ պատերազմում, այլև

արցախյան շարժման, ադրբեջանա-արցախյան պատերազմի ընթացքում (1988-1994): Անդրադարձ է կատարվել նաև 2016 թ. ապրիլյան քառօրյա պատերազմին համալսարանականների մասնակցությանը, նրանց սխրանքներին:

Փ. Ենգոյանը և Է. Մինասյանը արժանի են երախտագիտության, քանզի նրանց գիրքը հասցեագրված է ոչ միայն պատմաբաններին, քաղաքագետներին, հարցի ուսումնասիրությամբ զբաղվող այլ մասնագետներին, այլև ընթերցող լայն հանրությանը:

ԿԼԻՄԵՆՏ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Ներկայացվել է 25.04.2020

Ընդունվել է տպագրության 30.06.2020